

TUROBJANOV**Murodjon Maxammadjanovich***Alfraganus university bosh**mutaxassisi**e-mail: t_murodjon@mail.ru**ORCID: 0009-0005-3701-3184***YASHIL IQTISODIYOT VA TABIIY EKOTIZIMLAR**

Annotatsiya. Ushbu maqolada tabiiy resurslar samaradorligi BRIKS mamlakatlarida 1990 yildan 2021 yilgacha moliyaviy rivojlanish, qayta tiklanadigan energiya, tadqiqot va ishlanmalar va globallashuv sharoitida yashil o'sishga ta'sir qiladimi yoki yo'qligini o'rganadi. So'nggi bir necha yil ichida tabiiy resurslar samaradorligi va yashil iqtisodiyot tobora ortib borayotganligi tahkik etilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy resurslar, yashil iqtisodiyot, barqaror urbanizatsiya, global barqarorlik, uglerod chiqindilari, qishloq xujaligida tabiiy ekotizim.

ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА И ЕСТЕСТВЕННЫЕ ЭКОСИСТЕМЫ

Аннотация. В данной статье рассматривается, влияет ли эффективность использования природных ресурсов на зеленый рост в странах БРИКС в период с 1990 по 2021 год, принимая во внимание финансовое развитие, возобновляемые источники энергии, научные исследования и разработки, а также глобализацию. За последние несколько лет наблюдается рост исследований в области эффективности использования природных ресурсов и зеленой экономики.

Ключевые слова: природные ресурсы, зеленая экономика, устойчивая урбанизация, глобальная устойчивость, выбросы углерода, естественные экосистемы в сельском хозяйстве.

GREEN ECONOMY AND NATURAL ECOSYSTEMS

Annotation. This paper examines whether natural resource efficiency affects green growth in the BRICS countries from 1990 to 2021, taking into account financial development, renewable energy, research and development, and globalization. It is found that natural resource efficiency and green economy have been increasing steadily in the past few years.

Keywords: natural resources, green economy, sustainable urbanization, global sustainability, carbon emissions, natural ecosystem in agriculture.

Kirish. Butun dunyo mamlakatlari tabiiy resurslardan samarali foydalanish va yashil iqtisodiyotda muammolarga duch kelmoqda. Bu muammolarga yashil tashabbuslar uchun moliyalashtirishga cheklangan kirish, yetarlicha infratuzilma va texnologiyalar hamda iqtisodiy rivojlanish uchun raqobatdosh ustuvorlik kiradi. Natija yashil iqtisodiyotni rag'batlantirish uchun ko'p manfaatdor tomonlarning hamkorliklarini osonlashtirish uchun iste'mol va ishlab chiqarish modellarini barqaror o'zgartirish qo'llab-quvvatlanishini tushuntiradi. Bundan tashqari, yashil maydonlarning tavakkalchilik va daromadlilik profillari mavjud xususiy moliyalashtirish mexanizmlari bo'yicha an'anaviy tarmoqlardan farq qiladi. Butun dunyo mamlakatlaridagi siyosatchilarga yashil o'sish orqali barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun tabiiy resurslardan samarali foydalanish, qayta tiklanadigan energiya manbalari, yerdan barqaror foydalanish amaliyoti, barqaror urbanizatsiya va yashil texnologiyalarni qabul qilishni rag'batlantirish taklif etiladi.

Yashil o'sish iqtisodiy o'sish va rivojlanishni rag'batlantirishni anglatadi, shu bilan birga butun hayot omon qolishi bog'liq bo'lgan ekotizim va resurslarni saqlab qoladi (Chen va boshq., 2023). Shaharlar yashil

iqtisodiyot va global barqarorlik uchun resurslardan samaraliroq bo'lishi kerak. Iqtisodiy faoliyatga yaqinligi natijasida ular samaradorlik va texnologik innovatsiyalarni olib kelishi, resurslar va energiya sarfini kamaytirishi va iste'molchilarning tanlovi va barqarorligini oshirishi mumkin. Hukumatlar yashil iqtisodiyotdan barqaror sektorlarga, jumladan, toza texnologiyalar, sanoat, qayta tiklanadigan energiya, suv, transport, chiqindilarni boshqarish, yashil qurilish, barqaror qishloq xo'jaligi va o'rmon ishlab chiqarishga yo'naltirilgan siyosat, investitsiyalar va xarajatlarni shakllantirish va yo'naltirish uchun foydalanishi mumkin. Yashil iqtisodiyot past uglerod chiqindilari, resurslar samaradorligi va ijtimoiy inklyuzivlik bilan tavsiflanadi: resurslar g'oyaning markaziy o'rinni egallaydi va ularni standart birliksiz o'lchash qiyin. Shunga qaramay, insoniyat harakatlarining iqlimga sezilarli ta'sirini baholash uchun atmosferaga chiqarilgan CO₂ emissiyasining bir tonna ekvivalenti mavjud. Iqlim o'zgarishi bo'yicha ilmiy munozaralarga kelsak, ushbu yagona umumiy til elementi va standarti modellarning paydo bo'lishiga hissa qo'shdi, bu mamlakatlar o'rtasida almashishi mumkin bo'lgan stsenariylar va ko'rsatmalar korpusiga olib keldi.

Yashil iqtisodiyot past uglerodli, resurslardan tejankor va ijtimoiy inklyuziv sifatida tavsiflanadi. Yashil iqtisodiyotda ish bilan bandlik va daromadning o'sishi uglerod chiqindilari va ifloslanishini kamaytirish, energiya va resurslar samaradorligini oshirish, shuningdek, biologik xilma-xillik va ekotizim xizmatlarining yo'qolishining oldini olish imkonini beruvchi iqtisodiy faoliyat, infratuzilma va aktivlarga davlat va xususiy investitsiyalarni jalb qilish orqali amalga oshiriladi. Bugungi kunda global miqyosda ekologik muammolarning keskinlashuvi va iqlim o'zgarishi sababli yashil iqtisodiyotga o'tish dolzarb masalaga aylandi. Yashil iqtisodiyot nafaqat iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash, balki tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni saqlashga yo'naltirilgan. Tabiiy ekotizimlar esa yashil iqtisodiyotning asosiy negizi bo'lib, inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi.

Yashil iqtisodiyot — bu iqtisodiy o'sishni ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtiruvchi iqtisodiy modeldir. Uning asosiy maqsadi tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va atmosferaga zararli moddalar chiqarilishini qisqartirishdan iborat. Yashil iqtisodiyot faoliyati qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, ekologik toza

texnologiyalarni joriy etish va chiqindilarni qayta ishlashga asoslangan.

Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Ekologik barqarorlik — tabiatga minimal zarar keltirishni ta'minlash.

- Iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlik — inson salomatligi va turmush sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi rivojlanish.

- Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish — qayta tiklanmaydigan resurslarni tejash va qayta tiklanadigan manbalardan foydalanish.

- Chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash — chiqindilarni minimalashtirish va ulardan qayta ishlab chiqarish maqsadida foydalanish.

- Iqlim o'zgarishini kamaytirish — uglerod izini qisqartirish va qayta tiklanadigan energiyadan keng foydalanish.

Ushbu yashil investitsiyalar maqsadli davlat xarajatlari, siyosat islohotlari va soliqqa tortish va tartibga solishdagi o'zgarishlar orqali faollashtirilishi va qo'llab-quvvatlanishi kerak. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Atrof-muhit, tabiiy kapitalni muhim iqtisodiy aktiv va ijtimoiy manfaatlar manbai sifatida tushunadigan rivojlanish yo'lini targ'ib qiladi, ayniqsa turmushi tabiiy resurslarga bog'liq bo'lgan kambag'al odamlar uchun. Yashil

iqtisodiyot tushunchasi barqaror rivojlanishning o'rnini bosmaydi, balki butun Osiyo va Tinch okeani mintaqasida iqtisodiyot, investitsiyalar, kapital va infratuzilma, bandlik va malakalarga hamda ijobiy ijtimoiy va ekologik natijalarga yangi e'tiborni yaratadi.

Dunyoning ko'plab mamlakatlari yashil iqtisodiyotga o'tish yo'lida strategiyalar ishlab chiqib, ularni amaliyotga tadbiq etmoqda. Jumladan, Yevropa Ittifoqi yashil bitim orqali uglerod chiqindilarini kamaytirish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Barqaror rivojlanish uchun yashil iqtisodiyot, barqaror iste'mol va ishlab chiqarish va resurslar samaradorligining o'ni: Barqaror iste'mol va ishlab chiqarish jarayonlar va mahsulotlarning butun hayoti davomida resurslarni iste'mol qilish, chiqindilarni ishlab chiqarish va chiqindilarni kamaytirish uchun ishlab chiqarish jarayonlari va iste'mol amaliyotlarini takomillashtirishga qaratilgan bo'lsa, Resurs samaradorligi jamiyatga resurslar va emissiya qiymatini kamaytirish va etkazib berish usullarini nazarda tutadi. ishlab chiqarilgan chiqindilar, mahsulot yoki xizmat birligi uchun. Yashil iqtisodiyot investitsiyalar, bandlik va malakalarga asosiy e'tibor qaratgan holda

barqaror iqtisodiy o'sish uchun makroiqtisodiy yondashuvni ta'minlaydi.

Tabiiy ekotizimlar — bu yer, suv, havo va biologik xilma-xillikdan iborat murakkab tizimlar bo'lib, ular inson hayoti va iqtisodiyot uchun zarur resurslarni ta'minlaydi. Ekotizimlar iqlimni barqarorlashtirish, tuproq unumdorligini saqlash va suv zaxiralarini boshqarish kabi muhim xizmatlarni amalga oshiradi. Shuningdek, ular biologik xilma-xillikni saqlash va tabiatdagi ekologik muvozanatni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tabiiy ekotizimlarni asrab-avaylash yashil iqtisodiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun asosiy omildir. Inson faoliyatining atrof-muhitga salbiy ta'sirini minimallashtirish uchun ekotizimlarni muhofaza qilish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Tabiiy ekotizimlar — bu yer, suv, havo va biologik xilma-xillikdan iborat murakkab tizimlar bo'lib, ular inson hayoti va iqtisodiyot uchun zarur resurslarni ta'minlaydi. Ekotizimlar iqlimni barqarorlashtirish, tuproq unumdorligini saqlash va suv zaxiralarini boshqarish kabi muhim xizmatlarni amalga oshiradi. Shuningdek, ular biologik xilma-xillikni saqlash va tabiatdagi ekologik muvozanatni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yashil iqtisodiyot va tabiiy ekotizimlar o'zaro uzviy bog'liqdir. Yashil iqtisodiyotning samarali rivojlanishi tabiiy ekotizimlarning yaxlitligini saqlashga bog'liq. Quyidagi omillar ushbu bog'liqlikni ta'minlaydi:

Yashil iqtisodiyot va tabiiy ekotizimlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlash nafaqat iqtisodiy barqarorlikka, balki atrof-muhitni muhofaza qilishga ham xizmat qiladi. Bu bog'liqlikni mustahkamlash uchun iqtisodiy faoliyatni ekologik talablarga muvofiq ravishda tashkil etish zarur.

Yashil iqtisodiyot bo'yicha joriy ishning uchta asosiy yo'nalishi:

1) Mintaqaviy, submintaqaviy va milliy forumlar orqali barqaror iqtisodiy o'sish uchun makroiqtisodiy yondashuvni targ'ib qilish.

2) Yashil moliya, texnologiya va investitsiyalardan foydalanishga asosiy e'tiborni qaratgan holda Yashil iqtisodiyot yondashuvlarini namoyish qilish

3) Yashil iqtisodiyotga o'tishni qo'llab-quvvatlash uchun makroiqtisodiy siyosatni ishlab chiqish va asosiy oqimga kiritish nuqtai nazaridan mamlakatlarni qo'llab-quvvatlash

Yashil iqtisodiyotning asosiy yondashuvi qanday bo'lishidan qat'i nazar, u iqtisodiy va ekologik

siyosatni iqtisodiy o'sishning yangi manbalari imkoniyatlarini ko'rsatadigan tarzda birlashtirish muhimligini ta'kidlaydi, shu bilan birga tabiiy aktivlarning sifati va miqdoriga barqaror bo'lmagan bosimni oldini oladi. Bu soliqlar, subsidiyalar va savdo sxemalari kabi iqtisodiy vositalardan tortib, tartibga solish siyosati, jumladan standartlarni belgilash, ixtiyoriy yondashuvlar va axborot bilan ta'minlash kabi iqtisodiy bo'lmagan chora-tadbirlargacha bo'lgan chora-tadbirlar aralashmasini o'z ichiga oladi.

Global tanazzuldan eng yomon ta'sirlangan mamlakatlar o'zlarining so'nggi baholarida yashil ish o'rinlari va o'sishni ta'kidlaydilar. Energetika sohasini qamrab oluvchi baholashlar keng tarqalgan bo'lib, qayta tiklanadigan energiya manbalari va energiya samaradorligiga qaratilgan. Bundan tashqari, birlamchi va qazib olish tarmoqlariga qaram bo'lgan mamlakatlar ham tabiiy resurslardan samarali foydalanishga e'tibor qaratishadi.

Samarali baholash milliy yoki mintaqaviy qarorlar qabul qilish jarayonining markazida yashil iqtisodiyot strategiyasini talab qiladi. Hozirgi vaqtda baholashlar muayyan, lekin umuman tor sohalarda, masalan, qayta tiklanadigan energiya ulushining ortishi, yashil davlat xaridlari yoki yashil ish o'rinlari bilan

bog'liq bo'lgan siyosat masalalarini hal qiladi. Umuman olganda, iqtisodiy siyosatni yuritish uchun baholashlar, hatto strategik xilmaxillik ham qanday qo'llanilishi aniq emas. Agar yashil iqtisodiyot mamlakatning ishlab chiqarish va iste'mol qilish, savdo qilish va boshqarish usullarini o'zgartirish bilan bog'liq bo'lsa, unda baholash iqtisodiy va siyosiy strategiyalarning chekkalarida emas, balki markazida bo'lishi kerak.

Bugungi kunda butun dunyoda o'tkazilib kelinayotgan konferensiyasining ikkinchi asosiy mavzusi - iqtisodiyotni yashillashtirish: atrof-muhitni iqtisodiy rivojlanishga moslashtirish. Ushbu maqolaning maqsadi ham yashil iqtisodiyot va resurslar samaradorligi bilan bog'liq baholashlarning hozirgi holatini ko'rib chiqishdir. Bu umumiy Yevropa va O'rta Osiyo davlatlari hisobotlari va baholash jarayonlari uchun asos yaratishga yordam beradi va atrof-muhitni yaxshilash uchun markaziy bo'lgan ushbu keng qamrovli tushunchalar doirasida mintaqada insonlarning tabiatga bo'lgan munosabatlarini o'zgartirishga va tabiatni asrashda barcha insonlar birdek mas'ul ekanligini tushunishda yordam beradi.

Xulosa. Yashil iqtisodiyot va tabiiy ekotizimlar o'rtasidagi integratsiya iqtisodiy rivojlanish bilan

birgalikda ekologik xavfsizlikni ta'minlaydi. Barqaror rivojlanishga erishish uchun yashil texnologiyalarni keng joriy qilish va tabiiy resurslarni asrab-avaylash muhim ahamiyatga ega. Inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni saqlash barqaror kelajakning kafolatidir.

Shuningdek, yashil iqtisodiyotga o'tish atrof-muhit muhofazasi bilan birgalikda ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Bu jarayonda yangi ish o'rinlari yaratilishi, aholining ekologik madaniyatini oshirish va innovatsion yechimlarning tadbiq etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat siyosati, xususi sektor ishtiroki va jamoatchilikning faol ishtiroki bilan yashil iqtisodiyotning amaliy rivojlanishiga erishish mumkin. Barqaror kelajak uchun tabiat va iqtisodiyot o'rtasidagi muvozanatni saqlash asosiy vazifadir.

Atrof-muhitni saqlab qolish va uning afzalliklaridan foydalanishni davom ettirish uchun biz atrof-muhitdan olinadigan material miqdori kamayishi kerak. Bunga erishish uchun mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarish va iste'mol qilishni o'zgartirish kerak. Iqtisodiyotimizni yashillashtirish kerak. Yashil iqtisodiyot - bu jamiyat farovonligi va atrof-muhitni hisobga olgan holda mahsulot va xizmatlarni tanlaydigan iqtisodiyot. Ushbu atamaning bir nechta ta'riflari mavjud, ammo u

odatda ishlab chiqarish va iste'mol qiladigan iqtisodiyotni anglatadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4-oktabrdagi "2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4477 Qarori.
2. Порфирьев Б.П., "Зеленая" экономика: реалии, перспективы и пределы роста. - М. Карнеги, 2013.
3. Karimov S. "Yashil" iqtisodiyot: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti. 2021.
4. World Bank. The Role of Green Investments in Emerging Economies. Washington, D.C. 2023.
5. www.unep.org - Birlashgan Millatlar Atrof-muhit dasturining rasmiy sayti